

Klinikai pszichológiai vizsgálatok

Jekkel Éva, Gonda Xénia

1. Bevezetés

A klinikai pszichológiai vizsgálat, a pszichodiagnosztika a lehető legpontosabb diagnózisalkotást és a legmegfelelőbb beavatkozási mód kiválasztását teszi lehetővé a pszichés betegségben szenvedő vagy pszichés problémákkal küzdő személy számára. Ebben a fejezetben a pszichodiagnosztika fogalmait és a klinikai pszichológiai eszköztárát mutatjuk be, amelyek segítségével pontosabban megismerhető a mentális zavarok természete. Klinikai pszichológiai vizsgálatra abban az esetben kerül sor, ha egy személy viselkedésében és/vagy érzelmi életében olyan változások állnak be, melyek felhívják a figyelmet valamilyen lelki eredetű zavarra. Pszichodiagnosztika során a zavar természetét tudjuk pontosítani, tisztázni, segítségével feltárhatóak és egyes esetekben kvantifikálhatóak a beteg tünetei.

2. A klinikai kérdés

A pszichiáter szakorvos a tapasztalt tünetek alapján klinikai kérdést fogalmaz meg a klinikai szakpszichológus felé. A kérdés vonatkozhat a lelki zavart mutató személy funkcionálásának szintjére, betegségének megértésére, annak tüneteire, illetve a lehetséges pszichiátriai zavarok elkülönítésére, a beteg gyengeségeinek és erősségeinek értékelésére, a tünetek esetleges organikus hátterére, az esetlegesen fennálló szuicid veszélyre, vagy az intellektuális teljesítmény és egyes részképességek színvonalára, illetve egyes esetekben a terápiás és rehabilitációs lehetőségekre. A pszichodiagnosztikai vélemény a konkrét klinikai kérdésre adott felelet az elvégzett vizsgálatok alapján.

3. A pszichodiagnosztika folyamata

A pszichodiagnosztika első lépése hipotézisek generálása a beteg funkcionálásáról a rendelkezésre álló adatok, valamint a megfigyelés tükrében. Fontos információval bírnak a küldés körülményei, a klinikai kérdés, a vizsgált személyről kialakított első benyomások, így megjelenése, testtartása, verbális és non-

verbális megnyilvánulásai. A vizsgálatot végző pszichológus a fentiek alapján kialakított feltevéseit a pszichodiagnosztika különböző mérőeszközeivel teszteli. A vizsgálati módszer kiválasztása a pszichológus feladata és kompetenciája.

A pszichodiagnosztika folyamata során a legfontosabb információval szolgáló eszközeink az interjúk és a különféle pszichodiagnosztikai tesztek.

3.1 A klinikai interjú

A klinikai interjú a személyiségmérés legrégebb, legelterjedtebb, legkönnyebben hozzáférhető, ugyanakkor nagy gyakorlatot igénylő módszere. Az interjú segítségével információt gyűjthetünk a személy testi és lelki állapotáról, mentális képességéről, vélekedéseiről, vagy problémáiról. A klinikai interjú céljai többek között a probléma természetének feltárása, információgyűjtés, a pácienssel való terápiás kapcsolat kialakítása és fenntartása, valamint a kezelési terv kialakítása.

Az interjúfelvétel hatékonysága érdekében számos alapvető szempontot kell figyelembe venni. A megfelelő fizikai körülmények biztosítása, és a megfelelő kérdések megfogalmazása mellett elengedhetetlen az érthető nyelvhasználat, a beteggel való jó kapcsolat kialakítása, a beteg megértése és elfogadása, valamint a figyelem összpontosítása a páciensre.

3.1.1 A klinikai interjúk típusai

A klinikai interjúkat céljuk és strukturáltságuk alapján különítjük el. Az interjú célja lehet a kliens általános felmérése (felvételi interjú), a minél teljesebb személyes élettörténetének feltárása (biográfiai anamnéziszfelvétel), a mentális státusz vizsgálata, krízisinterjú, vagy a DSM diagnosztikai kategóriái szerint diagnózisalkotás (diagnosztikai interjú). Strukturáltsága alapján beszélhetünk strukturálatlan (klinikai interjú, terápiás első interjú) vagy strukturált (strukturált diagnosztikai interjú) interjúkról.

Strukturálatlan interjú esetében a kérdések tartalmilag és sorrendjük tekintetében kötetlenebbek, sokszor nyílt végűek, a beteget önálló beszámolóra buzdítják, és az interjú során az

addig feltártak alapján további kérdések alakíthatók ki. Leggyakrabban általános vizsgálatra, és az életút, valamint a betegség történetének feltárására, általános képének kialakítására használják.

A strukturált diagnosztikai interjúkat klinikai diagnosztikai, vagy kutatási céllal veszik fel, és standard kérdések meghatározott sorrendű sorozatát tartalmazzák, melyek célja, hogy megválaszolásukkal a páciens problémáit és tüneteit az érvényben lévő osztályozási rendszereknek (pl. DSM-5, BNO-10) megfelelően diagnosztikus kategóriákba sorolhassuk.

A leggyakrabban használt strukturált diagnosztikai interjú a DSM-5 rendszerének megfelelő SCID-5-CV (Strukturált Interjú a DSM-5 Zavarok Felmérésére, Klinikai Változat) a pszichiátriai betegségek, és a SCID-5-PD (Strukturált Interjú a DSM-5-ben szereplő Személyiségzavarok Felmérésére) a személyiségzavarok diagnosztizálására. A SCID-interjúk mellett a MINI (Mini International Neuropsychiatric Interview) alkalmazása a legelterjedtebb a pszichiátriai zavarok diagnosztizálására.

3.2 Pszichológiai tesztek

A pszichológiai tesztek olyan standardizált mérőeszközök, amelyek egy adott időpontban zajló viselkedés mintavételei, tehát keresztmetszeti képet adnak. A pszichológiai teszteken elért eredményeket a kiértékelés során mennyiségi jellemzőkké, pontszámokká alakítjuk, a pontszámokat normatív adatokkal és határértékekkel összehasonlítva az egyén reakcióira, tüneteire, illetve személyiségének jellemzőire következtetünk.

A pszichodiagnosztika során alkalmazott pszichológia mérőeszközök a klinikai kérdőívek és becslőskálák, a teljesítménytesztek (intelligenciatesztek és neuropszichológiai tesztek), továbbá a személyiségvizsgáló eljárások (objektív és projektív tesztek).

3.2.1 Klinikai kérdőívek és becslőskálák

A klinikai kérdőívek és becslőskálák a pszichodiagnosztika folyamatában könnyen felvehető, objektív mérőeszközök. Olyan kérdéseket vagy állításokat tartalmaznak, amelyekre dichotóm (igen-nem) vagy

dimenziális skálán értékelhető válaszokat lehet adni annak függvényében, hogy a beteg egy számszerűsített skálán milyen mértékben ért egyet az adott kijelentéssel. Egyes kérdőívek egyetlen tulajdonság vagy állapotjellemző, tünet, vagy betegség felmérésére alkalmasak (például a Reménytelenség Skála, a Beck Szorongás Skála vagy a Beck Depresszió Kérdőív, Yale-Brown Kényszer Kérdőív), más eszközök több lehetséges tünet egy testben történő felmérésével nyújtanak képet a páciens állapotáról (pl. SCI-90, Kórházi Szorongás és Depresszióskála) (1. ábra). A kérdőívek és skálák egy része önjellemző, vagyis a beteg tölti ki, míg az ilyen tesztek egy másik csoportja becslőskála, melyet a megfigyelt magatartás és egyéb adatok tükrében a klinikus tölt ki az adott betegről (pl. a Rövid Pszichiátriai Becslőskála vagy a Hamilton Depresszió Skála). A kérdőívek alkalmazása során alapvető feltételezésünk az, hogy a teszteket a vizsgált személy őszintén tölti ki, azonban fontos szem előtt tartani a válaszbeállítódás, a szociális megfelelési igény és az egyetértési hajlandóság torzító hatásait. A különböző kérdőívek és becslőskálák tulajdonságait a validitás (érvényesség), reliabilitás (megbízhatóság) és belső konzisztencia (egyneműség) mentén jellemezhetjük.

BETEGSÉG, TÜNETCSOPORT	KÉRDŐÍVEK ÉS BECSLŐSKÁLÁK
Szorongás	Beck Szorongás Leltár (BAI) Hamilton Szorongás Skála (HAM-A) Spielberger-féle Állapot-és Vonásszorongás Leltár (STAI) Kórházi Szorongás és Depresszió Skála (HADS)
Hangulatzavarok (depresszió, mánia)	Beck Depresszió Kérdőív (BDI) Hamilton Depresszió Skála (HAM-D) Beck Reménytelenség Skála (BHS) MADRAS YMRS
Kényszerbetegség	Maudsley Kényszer Kérdőív (MOCI) Yale-Brown Kényszer Kérdőív (YBOCS)
Evészavarok	Anorexia Nervosa Önértékelő kérdőív (ANIS) Bulimia Kognitív Disztorzió Skála (BCDS) Evészavar Kérdőív (EDI)
Trauma és megküzdés	Possztraumás Stresszbetegség Diagnosztikai Skála (PDS) Stresszkeltő Helyzeti Megküzdési Leltár (CISS-48)
Pszichózis	Pozitív és Negatív Tünetek Skálája (PANSS) Rövid Pszichiátriai Becslőskála (BPRS) SANS, SAPS
Szenvedélybetegség és impulzuskontrollzavar	Addikció Súlyossága Index (ASI) Maudsley Addikció Profil (MAP) Sóvárgással Kapcsolatos Hiedelmek Kérdőív (CBQ) AUDIT CAGE

1. ábra Néhány, a klinikumban gyakrabban alkalmazott kérdőív

3.2.2 Teljesítménytesztek

A teljesítménytesztek a személy kognitív működésének felmérésére szolgáló vizsgálóeszközök. Ide tartoznak az intelligenciatesztek, valamint az organikus károsodás és különféle funkciózavarok jellegét és mértékét felmérő neuropszichológiai tesztek.

3.2.2.1 Intelligenciatesztek

A klinikumban alkalmazott intelligenciavizsgáló eszközök azt a globális képességet mérik, hogy a személy mennyire képes célorientáltan cselekedni, racionálisan gondolkodni, és környezetével eredményesen bánni. A jelenleg leggyakrabban egyénileg alkalmazott intelligenciateszt a MAWI, illetve ennek legújabb, jelentősen átdolgozott negyedik változata (WAIS-IV), mely 10 altesztből és 5 kiegészítő altesztből áll, továbbá négy, az intelligencia eltérő aspektusait feltáró indexet különböztet meg (Verbális megértés, Perceptuális következtetés, Munkamemória, Feldolgozási sebesség). Egy másik, csoportosan is alkalmazható, nem verbális, és az intelligencia általános (g) faktorát mérő, annak összetevőiről külön információt nem nyújtó intelligenciavizsgáló eljárás a Raven-féle Progresszív Mátrixok teszt.

Az intelligenciatesztek segítségével megállapítható az IQ, valamint hogy megfelel-e az adott személy életkorának, végzettségének, élethelyzetének, illetve feltárható, hogy az intelligencia színvonala, jellege, struktúrája jellemző-e valamely klinikai képre. A felállított intelligenciaprofil segítségével hasznos támpontokat nyerhetünk a vizsgált személyek kognitív képességeiről és ezek patológiás vonatkozásairól, esetleges organikus érintettségről. Az intelligenciatesztek segítséget nyújtanak annak megítélésében is, hogy az adott személy milyen mértékben képes önálló életvitelre, illetve mennyire rendelkezik az ahhoz szükséges belátási képességgel.

3.2.2.2 Neuropszichológiai tesztek

A neuropszichológiai tesztek segítségével végezhető kognitív térképezés célja az agy

különböző lebenyeihez, struktúráihoz köthető kortikális és szubkortikális funkciók működésének pontos feltárása. A megismerő, végrehajtó funkciók, valamint a figyelem és az emlékezés állapotának felmérésével lehetségessé válik a károsodás mértének és kiterjedésének megállapítása, a diagnózis pontosítása, a gyógyszerek hatásának és mellékhatásainak ellenőrzése. A károsodás pontos ismeretében neuropszichiátriai rehabilitáció is tervezhető. Számos pszichiátriai betegségben (szkizofrénia, bipoláris zavar, major depresszió, evészavarok, személyiségzavarok) figyelhető meg bizonyos kognitív funkciók zavara, eltérő kognitív károsodási profilt eredményezve.

A neuropszichológiai tesztek rendkívül sok vizsgáló módszert foglalnak magukban, az egyszerű, gyors és durva becslést adó szűrő tesztekől a finom károsodásokat, funkciózavarokat is kimutató eljárásokig. A nagyfokú károsodások már a szűrőteszteknél is megjelennek, míg az enyhébb funkciózavarok feltárásához finomabb vizsgálóeljárások szükségesek. A klinikumban leggyakrabban használt neuropszichológiai tesztek a 2. ábra ismerteti.

VIZSGÁLÓESZKÖZ	ALKALMAZÁS	KLINIKAI JELLEMZŐK
MMSE (Mini Mental State Examination)	Demencia szűrése	Jól differenciál közepesen-súlyosan demens és egészséges személyek között
AKV (Addenbrook Kognitív Vizsgálat)	Demencia szűrése	Jól differenciál az enyhén demens személyek között
Lebenyfunkciók vizsgálata	Organikus zavarok szűrése, demencia jellegének megítélése	A funkciózavar jellegét, lokalizációját tárja fel
Frontális Lebenyskála	Frontális funkciózavarok feltárása	A frontális működészavarok jellegét és mértékét tárja fel
Óra Teszt	Kezdődő mentális hanyatlás kimutatása	Végrehajtó funkciók, idő, téri elrendezés, konstruktív praxiás zavarra érzékeny
Rey-féle Komplex Ábra	Nonverbális (téri-vizuális) epizodikus memória mérése	Téri-vizuális percepció, motoros és vizuális memóriefunkciók, (elsősorban frontális funkciók) elemzésére alkalmas
Rey auditív verbális emlékezeti teszt	Memória vizsgálata	A közvetlen felidézést, a proaktív, retroaktív interferencia hatását, késleltetett felidézést vizsgálja
Wisconsin Kártyaszortírozási Teszt	A gondolkodás vizsgálata	A frontális funkciókat vizsgálja: gondolkodás rugalmassága, fogalomalkotás, váltás, perszeveráció, már megtanult képességek gátlása

Stroop teszt	A figyelem vizsgálata	A szelektív és irányított figyelem, valamint az irreleváns ingerek gátlásának képességét méri: egy jól megtanult, domináns választ mennyire tudunk gátolni, ha új ingerre kell figyelniünk
Trail making A&B	A figyelem, pszichomotoros tempó, végrehajtó funkciók vizsgálata	

2. ábra. A klinikumban leggyakrabban alkalmazott neuropszichológiai tesztek

3.2.3 Személyiségvizsgáló eljárások

A személyiségtesztek célja a személyiség struktúrájának, speciális jellegzetességeinek feltárása, valamint a meghatározott normától eltérő vonások feltérképezése által a diagnosztika segítése, a fennálló zavar pontosítása, jobb megértése, a betegség hátterében meghúzódó, annak kialakulásában vagy fennmaradásában szerepet játszó személyiség szerkezet és személyiségösszetevők azonosítása. A klinikumban a személyiség vizsgálatára objektív, standardizált kérdőíveket, személyiségleltárakat, valamint a személyiség mélyebb struktúráit feltáró projektív eljárásokat használunk.

3.2.3.1 Objektív személyiség kérdőívek, skálák

A klinikumban leggyakrabban használt személyiségteszt az MMPI (Minnesota Multiphasic Personality Inventory). Az 556 tételből álló kérdőívet tapasztalati alapon fejlesztették ki, és nem a tételek tartalma, hanem azok empirikus korrelációja alapján állapították meg, hogy milyen valószínűséggel tartozik valaki a skála által megjelölt betegcsoportba. A teszt 10 alapskálát (Hipocondria, Depresszió, Hisztéria, Pszichopátia, Maszkulinitás-femininitás, Paranoia, Pszichaszténia, Szkizoidia, Mánia, Szociális introverzió) és 85 skálát, valamint 3 validáló skálát (hazugság, validitás, korrekció) tartalmaz, mely utóbbiak segítségével a korrekt és pontos tesztkitöltő attitűdre, disszimulációs és szimulációs törekvésre következtethetünk. Jelenleg már forgalomban van a 338 tételből álló MMPI R–2, melyben a korábbi skálák mellett megjelent 5 új validitás-skála, 15 tartalmi skála és 20 kiegészítő skála.

3.2.3.2 Projektív tesztek

A projektív tesztek elméleti háttere az a feltételezés, hogy amikor strukturálatlan helyzeteknek, ingereknek kell jelentést adni, szubjektív belső világunkat, mintáinkat, élményeinket vetítjük ki. A projektív tesztekre adott válaszok a kvalitatív értelmezés mellett kvantifikálhatók a mutatók, gyakoriságok, arányok formájában, melyek értelmezése statisztikailag megalapozott, a klinikai vizsgálatba ágyazott, ugyanakkor a szakember klinikai tudására és tapasztalatára is támaszkodik.

A klinikumban leggyakrabban alkalmazott projektív teszt a Rorschach-teszt, melynek kidolgozásakor a projektív folyamatok eredményeként létrejött válaszokat statisztikailag feldolgozták, a projektív folyamatokat formalizálták és mutatók alapján értelmezték. A teszt értelmezésének lényege megtalálni azt a személyiségstruktúrát, motivációs hátteret, tulajdonságegyüttest, vagy pszichés tünetképzési folyamatot, amelybe a tesztadatok ellentmondásmentesen illeszkednek.

4. A pszichológiai vélemény

A pszichológus a feltett klinikai kérdések alapján kiválasztja a megfelelő mérőeszközöket, majd az azokkal elvégzett vizsgálatok eredménye, az anamnesztikus adatok, a tapasztalt viselkedés és az exploráció alapján pszichológiai véleményt fogalmaz meg. A pszichodiagnosztikai vélemény kiterjed a kognitív funkciókra és a realitástesztelésre; az intellektuális kapacitásra; szorongásos és érzelmi tünetekre; impulzivitásra és impulzuskontrollra; a defenzív struktúrára; az identitásra és interperszonális viselkedésre, az interperszonális kapcsolatok minőségére; az észlelési zavarokra, inkoherenciára, realitással való kapcsolatra; a szuicid veszélyre; ezen kívül diagnózisjavaslatot és a prognózissal kapcsolatos véleményt is tartalmaz.

A pszichológiai vizsgálatokon alapuló részletes pszichodiagnosztikai vélemény alapján a beteg diagnózisának felállítása és az adekvát terápia beállítása orvosi kompetencia.

Ellenőrző kérdések

1. Soroljon fel olyan pszichológiai mérőeszközöket, melyek segítik a pszichodiagnosztika folyamatát.
2. A pszichodiagnosztikai vélemény milyen területekre terjed ki?

3. Mire használhatók az neuropszichológiai tesztek?
4. Milyen személyiségvizsgáló eljárásokat ismer?
5. Milyen típusú interjúkat ismer a pszichiátriai/klinikai pszichológiai ellátásban?

Irodalom

Gonda, X., Rózsa, S. 2015. Diagnosztikus kérdőívek és tünetbecslő skálák. In: Füredi, J., Németh, A. (szerk): *A pszichiátria magyar kézikönyve*, Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Perczel Forintos, D., Kiss Zs., Ajtay Gy. 2007, *Kérdőívek, becslőskálák a klinikai pszichológiában*, Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet, Budapest.

Rózsa S., Nagybányai N. O., Oláh A. 2006, *A pszichológiai mérés alapjai*. Bölcsész Konzorcium, Budapest.

Trull, T. J., Phares, E. J. 2004, *Klinikai pszichológia*. Osiris, Budapest.